

KAM AŽ SIAHA PRÁCA AUDIOVIZUÁLNEHO PREKLADATEĽA? FORMY SPRÍSTUPNENIA AV DIEL NEPOČUJÚCIM A NEVIDIACIM

Lucia Kozáková

Lucia Kozáková pôsobí ako doktorandka na Katedre anglistiky a amerikanistiky Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v odbore translatológia. V rámci svojej pedagogickej činnosti vedie semináre umeleckého prekladu a audiovizuálneho prekladu. V dizertačnej práci sa venuje prekladu v dabingu a úlohe prekladateľa v tvorbe slovenského znenia. Popri štúdiu aktívne prekladá a upravuje dokumentárne a hrané filmy pre televíziu RTVS a JOJ.

V nasledujúcich riadkoch nadviažeme na článok s názvom *Koncepcia audiovizuálneho prekladu*, prezentovaný na Letnej škole prekladu 2013 v Piešťanoch, v ktorom sme sa snažili obhájiť pojem „audiovizuálny preklad“, predstavili sme jeho jednotlivé druhy a teórie, ktoré ich skúmajú. Ako prezrádza už samotný názov príspevku, pozrieme sa na to, akú úlohu zohráva audiovizuálny prekladateľ pri tvorbe, resp. úprave audiovizuálnych (ďalej AV) diel pre potreby ľudí s poruchami zraku alebo sluchu.

1 FORMY SPRÍSTUPNENIA AV DIEL DIVÁKOM

Typológiu audiovizuálneho prekladu (ďalej AVP) predstavili napríklad Y. Gambier, G. M. Luyken alebo J. Diaz Cintas. Títo i ďalší teoretici jednohlasne uvádzajú, že medzi najčastejšie formy sprístupnenia cudzojazyčných AV diel divákovi patrí dabing, preklad tituliek a hovorený komentár (anglicky *voice-over*). Okrem týchto troch spôsobov pod strešný pojem AVP zaraďujú aj simultánne tlmočenie filmov, audiodeskripciu (audiokomentár) a titulky pre nepočujúcich (tzv. skryté titulky).

My sme v spomínanom článku z Letnej školy prekladu rozdelili AVP z hľadiska metódy prevodu audiovizuálnych diel nasledovne:

1. preklad titulkov

Na základe typu titulkov ho ďalej delíme na:

- a) *preklad otvorených titulkov*
- b) *preklad skrytých titulkov*

2. dabingový preklad

Na základe typu dabingu ho ďalej delíme na:

- a) *televízny dabingový preklad*
- b) *filmový dabingový preklad*
- c) *slepý dabingový preklad*
- d) *preklad hovoreného komentára*
- e) *preklad audiokomentára*

Pokiaľ ide o preklad titulkov, so zahraničnými teoretikmi sa v delení zhodneme. Naše názory sa však rozchádzajú pri metóde *voice-over*, ktorú viacerí teoretici (P. Orerová, J. Diaz Cintas, H. Jüngstová a i.) vyčleňujú ako samostatnú formu prenosu, teda nezaraďujú ju pod dabing, čo však nepovažujeme za správne. V tomto názore nás utvrdil tzv. audiovizuálny zákon z roku 2007, ktorý vyčleňuje len dve formy uvádzania audiovizuálnych diel na verejnosti – dabing a tlmočenie. Rovnako nás v tomto názore podporuje intranet RTVS, v ktorom sa uvádza, že k filmovému dabingu patrí tiež pretlmočenie strednometrážnych krátkych filmov s cudzojazyčným komentárom (emailová komunikácia s A. Vašečkovou). Navyše sme sa rozhodli nepreberať cudzí pojem *voice-over* a miesto neho používame a rozlišujeme slepý dabing, resp. rýchlodabing a preklad hovoreného komentára (pozri Kozáková, 2013).

Simultánne tlmočenie filmov do typológie AVP nezaraďujeme. Hoci v popovičovskom chápaní spadá pod rodový pojem preklad, v rámci všeobecnej teórie skúma tlmočenie teória ústnych foriem prekladu. Naproti tomu audiovizuálny preklad patrí medzi písomné formy prekladu, pretože prekladateľova práca zostáva zachovaná v písomnej podobe.

Všetky uvedené formy prevodu zomkýna spojenie verbálnej a neverbálnej zložky (auditívneho a vizuálneho kódu), aspekt synchronnosti, nevyhnutné filtrovanie a transfer elementov cudzieho do domáceho. Každá z nich je však istým spôsobom špecifická. Pre titulky je napríklad príznačná maximálna stručnosť, pre dabing dôraz na kadenciu, rytmus a kolektívna práca. Na audiovizuálneho prekladateľa je preto kladených viac požiadaviek než len prekladať scenár. Prekladateľ titulkov by mal byť schopný segmentovať a kondenzovať text. Pri televíznom dabingu sa od AV prekladateľa očakáva spolupráca s úpravcom, respektíve aj samotná úprava dialógov. V tom prípade vlastne prekladateľ tvorí libreto hereckej akcie, preto musí byť schopný nahlas prednášať text, a teda v domácom prostredí suplovať úlohu dabingových hercov. Pri kinodabingu musí napríklad prekladateľ

vyhotoviť viac verzií prekladu v závislosti od počtu verzií scenára, ktoré sa môžu až do premiéry meniť.

Od moderného prekladateľa sa vyžadujú nasledovné kompetencie (pozri Gromová, 2009, s. 41-42): **lingvistická, sociologická, interkultúrna, diskurzívna, strategická kompetencia, schopnosť vyhľadávania informácií a technická kompetencia** (ktorá pri AVP zahŕňa napríklad stiahnutie AV diela zo servera a schopnosť prehrať a zastaviť ho v požadovanom okamihu).

Od audiovizuálneho prekladateľa sa okrem týchto kompetencií navyše očakáva ešte **anticipačná kompetencia**, teda schopnosť odhadnúť a predvídať, ako dielo preložíť tak, aby sa s ním v štúdiu čo najefektívnejšie pracovalo (t. j. aby sa hercom čo najlepšie a najplynulejšie dabovalo, zvukárovi čo najlepšie nahrávalo a pod.), a **komunikačná kompetencia**, teda schopnosť komunikovať s úpravcom, dramaturgom či, v prípade potreby, s režisérom a zvukárom, a schopnosť prijať zmeny v preloženom scenári. Audiovizuálny prekladateľ by mal mať stále na pamäti, že jeho preklad nie je definitívny a po odovzdaní môže podliehať zmenám dramaturga alebo hercov a režiséra pri nahrávke.

Z uvedeného vidíme, že spektrum požiadaviek kladených na prekladateľa sa neustále rozširuje. Ak niektorej televízii chýbajú dramaturgovia, potichu sa očakáva, že audiovizuálny prekladateľ ich prácu nahradí, t. j. zrediguje si preklad sám; vyžaduje sa od neho teda aj **redakčná kompetencia**. Tým sa však škála funkcií audiovizuálneho prekladateľa nekončí. V nasledujúcej kapitole sa zameriame na to, akú úlohu zohráva pri sprostredkovaní AV diel divákom nepočujúcim a nevidiacim.

2 FORMY SPRÍSTUPNENIA AV DIEL NEPOČUJÚCIM A NEVIDIACIM DIVÁKOM

Okrem bežných foriem sprostredkovania AV diel (dabing, titulky, hovorený komentár) sa pozornosť zahraničných teoretikov prekladu čoraz viac upriamuje aj na ich sprístupnenie osobám so zdravotným postihnutím, konkrétne nepočujúcim a nevidiacim. Ako sme sa už zmienili, AV diela sa skladajú z dvoch zložiek – auditívnej (sluchovej) a vizuálnej (zrakovej). Nepočujúci sú však ukrátení o zložku auditívnu a nevidiaci zas o zložku vizuálnu. Z potreby chýbajúce zmysly „nahradit“ sa preto zrodili tzv. skryté titulky pre nepočujúcich a audiokomentár pre nevidiacich.

V roku 2007 bola na Slovensku prijatá novela zákona o vysielaní a retransmisii, upravujúca vysielanie pre sluchovo a zrakovo postihnutých. V zákone sa označuje ako tzv. multimodálny prístup a v praxi udeľuje televíziám povinnosť vysielat určité percento programov so skrytými či otvorenými titulkami, v posunkovej reči alebo s hlasovým komentárom pre nevidiacich.

Slovenská televízia by mala so skrytými alebo otvorenými titulkami odvysielat minimálne 50 percent, v posunkovej reči 3 percentá a s komentárom pre nevidiacich 20 percent všetkých programov na Jednotke aj Dvojke. Súkromným vysielateľom zákon udeľuje povinnosť vysielat 10 percent všetkých programov s otvorenými titulkami, skrytými titulkami alebo v posunkovej reči. Hlasovým komentárom majú sprevádzať 3 percentá všetkých programov (Zákon č. 343/2007 Z. z.).

Rada pre vysielanie a retransmisiu kontroluje, či sú takéto AV diela v prehľadoch programov zreteľne označené a či je ich počet dostatočný. V roku 2011 sa však predseda Rady pre vysielanie a retransmisiu M. Mistrík vyjadril takto: *„Napriek tomu, že povinnosť vysielat so zreteľom na potreby sluchovo a zrakovo postihnutých nadobudli televízie už pred štyrmi rokmi, stále nedosahujú zákonné podiely programov s multimodálnym prístupom. V tejto súvislosti Rada momentálne vedie voči vysielateľom štyri právne konania. Dve voči Rozhlasu a televízii Slovenska (Jednotka a Dvojka) a dve voči spoločnosti MARKÍZA-SLOVAKIA, s.r.o. (TV Markíza a TV Doma)“ (Tlačová správa...).*

Len doplníme, že v súvislosti so skrytými titulkami sa odvtedy situácia, najmä v RTVS, značne zlepšila. Televízia momentálne pracuje s dvoma spoločnosťami (externou a internou), ktoré pre ňu tieto titulky vyrábajú. Ako nám prezradil koordinátor skrytých titulkov RTVS D. Feranec, televízia momentálne v niektorých mesiacoch vyrába aj 60 percent programov s titulkami. Pritom sa snažia titulkovať najmä programy archívne a zahraničné, tie v súčasnosti dabujú všetky, pretože sa to vďaka vysokému počtu repríz najviac oplatí. Najmenej výhodné na tvorbu titulkov sú napríklad športové prenosy, určené takmer výlučne len na jedno použitie. Televízia sa však snaží programy s titulkami rozložiť na všetky vysielacie časy, teda nevysielat ich len ráno a mimo hlavného vysielacieho času. RTVS zároveň ako jediná televízia na Slovensku vysiela aj živé, respektíve položivé titulky (hlavné správy, športové podujatia).

D. Feranec však priznal, že situácia s audiokomentármi zatiaľ ani zďaleka nevyzerá tak ružovo, hoci televízia na jej zlepšení intenzívne pracuje. Momentálne zvažuje možnosti, ako čo najefektívnejšie výrobu audiokomentára opäť zaviesť do činnosti.

2.1 Audiokomentár

Audiokomentár, audiodeskripcia či hlasový komentár pre nevidiacich (prípadne „akustické titulky“) sa vkladá medzi dialógy a stručne, verbálne popisuje dôležité prvky pre pochopenie deja. Približuje nevidiacim alebo slabozrakým divákovi prostredie, situáciu, postavy, ich konanie, mimiku, gestá a pod. Zahŕňa skratka všetky dôležité zložky, ktoré sa nedajú vnímať inak než očami a nevidiaci divák

by bol o ne ukrátený. Povedané slovami Mirky Brezovskej, ide o „*verbálnu reprezentáciu vizuálnej reprezentácie*“ (*Audiodeskripcia...*). Okrem filmov nájde audiokomentár využitie napríklad v divadle alebo v múzeách.

Dejiny audiokomentára siahajú len do 70. rokov minulého storočia. Gregory Frazier z USA sa v diplomovej práci zaoberal tým, ako nevidiacim sprístupniť vizuálne médiá, čiže ako ich urobiť „viditeľnými“. Prvé filmy s hlasovým komentárom sa však začali objavovať až v 80. rokoch 20. storočia a do Európy dorazili prvý raz až v roku 1989 na filmový festival v Cannes (Jüngst, 2010, s. 106). Preto niet divu, že výskum audiokomentára sa začal v zahraničí rozvíjať len v posledných rokoch a na Slovensku je doslova v zárodkoch. Zatiaľ nie sú jasné ani odpovede na dve základné otázky: Kto má audiokomentár robiť? A najmä: Ako sa audiokomentár vlastne robí? Odpoveď na prvú otázku je ťažká. Z praxe však môžeme povedať, že túto úlohu u nás na Slovensku zatiaľ pridelili, ako inak, prekladateľovi. Za audiokomentár síce dostane samostatnú zmluvu s honorárom, ale ide skôr o symbolickú cenu.

Podľa zistení H. Jüngstovej (2010) sú v zahraničí s audiokomentárom značne popredu, respektíve majú aspoň jasno v tom, že je potrebné a nevyhnutné, aby na jeho tvorbe spolupracovali vidiaci s nevidiacim. Vidiaci totiž často nevie odhadnúť, ako nevidiaci daný opis pochopí a či vôbec. Spojenie vidiaceho s nevidiacim je dôležité aj na vytvorenie si základných kritérií tvorby audiokomentára.

V Nemecku na výrobe audiodeskripcie pracujú vždy tri osoby (jeden vidiaci a dvaja nevidiaci) a jeden 90-minútový film im trvá približne 5-6 pracovných dní. Pre porovnanie: na Slovensku toľko dní dostane prekladateľ na tvorbu prekladu, úpravy i audiokomentára dohromady – a pracuje sám (!).

Pri tvorbe audiokomentára nastávajú v slovenskom prostredí v praxi dve situácie:

1. Prekladateľ dostane scenár s poznámkami o prostredí, strihu, pohybe kamery a postáv, ktoré môže následne využiť pri tvorbe audiokomentára. Takéto poznámky sú v originálnom scenári buď uvádzajú v zátvorke, alebo sú od zvyšku textu nejako vizuálne odčlenené. Nasledujúca ukážka je zo šesťdielného detektívneho seriálu DSI Banks:

We hear an intense and chilling voice but can only see darkness and lights passing across the screen.

OWEN PIERCE (OOV)

I want you to show me your fear...

(beat)

Show me your fear.

As the camera comes into focus OWEN PIERCE comes into view, bright theatre lights are on behind him.

OWEN PIERCE (CONT'D)

Ask yourself what you're afraid of..it's following you down the road.. you can't turn your head because if you do you will see it.. you are terrified!

(beat)

You are petrified!

Reveal it's a youth theatre practice and teacher, OWEN PIERCE is talking to a young girl, ELLIE CLAYTON (16). Another girl who stood opposite her comes into view.

Fear does flash across ELLIE's face for a second but she can't hold it - and sudden laughter erupts from her.

She bends at the waist and leans into her best friend, BECCA SMITH (16, plain) next to her - and as the pair share girlish giggles, we see the scene was being played out in front of the other MEMBERS of a youth theatre workshop.

Vidíme, že tento scenár je veľmi podrobný. Poznámky uvedené tučným písmom by sa dali využiť pri tvorbe audiokomentára. V tomto prípade možno teda skôr hovoriť o preklade audiokomentára a je pochopiteľné, že túto úlohu zastáva prekladateľ.

2. Prekladateľ dostane scenár obsahujúci výlučne dialógy postáv. Audiokomentár musí v tomto prípade vytvoriť bez predlohy. Jeho práca má teda od prekladateľovej ďaleko. Od práce scenáristu sa líši len tým, že sa musí pridržiavať existujúceho obrazu a text zasadiť len do hluchých miest, keď žiadna postava ani komentátor nič nehovoria. Audiokomentár je potrebné od ostatného textu (dialógov, značiek pre režiséra a hercov, mien postáv) farebne odlíšiť, napríklad sivým pozadím pod písmom. Navyše je potrebné pri každom komentári uviesť časový kód a po preložení celého diela scenár s audiokomentárom poslať v samostatnom dokumente. Uvedieme ukážky zo seriálu *Detektív Murdoch*, ktoré vypracovala prekladateľka a úpravkyňa J. Navrátilová. Audiokomentár je v ukážke zvýraznený.

Ukážka 1:

00 04 02   **Noc. Konstábel Krebtrí si svieti lampášom.**

EXTERIÉR

Crabtree Oliver? Kde si, chlapče? (m.o.) Seržant už zúri... roznosi ta v zuboch...

00 04 21   **Prichádza k tmavému opustenému domu.**

Crabtree Oliver! Si tam? Tie tvoje žartíky...

00 04 52   **Kostábel si všimne schody, kráča po nich dole. Na zemi leží mŕtvy Oliver Viken, jeho kolega.**

00 05 06   **Deň. Prichádza detektív Merdok, odkladá bicykel. Čaká naňho Krebtrí.**

Ukážka 2:

Murdoch	Zariadte, aby dom niekto strážil. A... a zistite všetko... o tulákoch z najbližšieho okolia.
Crabtree	Rozumiem.
00 10 40	Merdok s Krebtríom opúšťajú dom. Z kríkov ich niekto sleduje.
00 10 53	Prestrih na záhradu, v ktorej pani Vikenová niečo sadi. Pri pohľade na detektíva Merdoka tuší, že sa niečo stalo.
EXTERIÉR	v záhrade
Wickenová	V rúre má svoje obľúbené raňajky. Či skôr obed, podľa toho, kedy sa zobúdza.. (dychy)

Z ukážok vidíme, že prekladateľka najskôr nevidiacemu priblížila situáciu (*Noc., Deň., Prestrih na záhradu...*), následne uvádza meno postavy (*Konstábel Krebtrí, detektív Merdok*), a čo robí (*svieti lampášom, odkladá bicykel*). Ako si môžeme všimnúť, v niektorých prípadoch sa žiada scénu priblížiť detailnejšie (*Prichádza k domu. → Prichádza k tmavému, opustenému domu.*).

Podľa skúsenej a uznávanej prekladateľky a úpravkyne AV diel M. Brezovskej má v takomto prípade audiokomentár blízko k písaniu scenára, ale ide o opačný proces. Pri písaní scenára sa autor presúva od predstavy k slovu, pri audiokomentári sa vraciame od slova k predstave. Ku kompetenciám spomínaným v predchádzajúcej kapitole sa pridá ešte **textotvorná kompetencia**.

Tvorca audiokomentára sa musí neustále zamýšľať nad tým, či si na základe verbálneho opisu nevidiaci danú vec správne predstaví. Na jednej strane je potrebné pôsobiť na ostatné, funkčné zmysly nevidiaceho a snažiť sa mu čo najvýstižnejšie, najvernejšie a najpresnejšie popísať, čo sa na obraze deje, ale na druhej strane sa nám do úst tlačí otázka: Vie vôbec človek, ktorý od narodenia nevidí, ako napríklad vyzerá ošarpaný dom? Veď aj vidiaci ľudia si pod slovom „ošarpaný“ predstavia každý niečo iné, a to ho videli už niekoľko ráz.

V mnohých prípadoch je skutočne ťažké, ak nie nemožné nevidiacemu divákovi nahradiť náladu, atmosféru, strih, akciu i kameru, doslova verbálne mu priblížiť všetky vizuálne vnemy. Ešte ťažšie je to v prípadoch, kedy vo filme takmer niet tichého miesta. Teda aj keď tvorca audiokomentára vie, čo napísať, nemá na to priestor. Ak priestor nájde, aj tak vždy musí z množiny možných opisov, vybrať ten najvhodnejší, najvýstižnejší. Treba uviesť len tie najpodstatnejšie informácie a nahustiť ich: kto, kde, prečo, akým spôsobom.

Platí zásada, že pri písaní audiokomentára by sa malo postupovať od všeobecnejšieho (uviedenie prostredia, scény, situácie) ku konkrétnejšiemu (opisu postavy, činnosti, detailu). Hlavné postavy treba opísať detailnejšie než vedľajšie a identifikovať ich podľa mien (Jüngst, 2010). Ďalej je dôležité, aby audiokomen-

tár zodpovedal atmosfére filmu (napríklad v historickom filme by sme nemali voliť súčasné hovorové slová a podobne). Mal by byť neemocionálny, presný a objektívny, čo je ľahké dodržať len zdanlivo, pretože tvorcovce vnemy závisia od jeho znalostí a záujmov. Komentár by mal byť ďalej napísaný v prítomnom čase (napr. *Opustené dievča sedí na strome.*). Väčšinou sa dáva do polohy nestranného pozorovateľa, teda do tretej osoby jednotného či množného čísla (napr. *Po poľnej ceste kráča smutný chlapec.*) alebo do prvej osoby množného čísla na opis situácie (napr. *Vidíme širokú ulicu plnú ľudí.*). Uprednostňujú sa krátke vety, aby komentár neznel monotónne. Ak nastane zmena scény, treba na to v audiokomentári upozorniť (napr. *Scéna sa zmení. / Sme v kláštore.*). Podobne ako pri úprave dialógov je potrebné foneticky prepisovať všetky cudzie mená a názvy (*Michael – Majkl, New York – Njú Jork*) a vyznačovať pauzy (*Prichádzajú do kostola... V druhej lavici sedí smutný chlapec.*).

Ako vidieť, v súvislosti s audiokomentárom sa nám vynára veľa otázok, ale odpovedí je zatiaľ málo. Teoretici sa mu venujú len okrajovo, nejstávajú kurzy ani príručky na jeho správnu tvorbu. Veľká výhoda audiodeskripcie však spočíva v tom, že sa dá trénovať v bežnom živote a čiastočne aj s vodičmi. Môžeme im napríklad popisovať, čo sa deje na ulici či vo filme. Keď sa otočia, povedia nám, či sme im situáciu vykreslili správne. Aj takýmto spôsobom sa môžeme zlepšovať v písaní audiokomentára a prispieť tak k rozvoju tejto doposiaľ slabo prebádanej oblasti.

2.2 Skryté titulky

Titulky delíme na otvorené (anglicky *open subtitles*) a skryté (anglicky *closed subtitles*, čiže doslova „uzatvorené“, „zavreté“ titulky). Otvorené titulky sú pre televízneho diváka vždy viditeľné (nedajú sa vypnúť) a ide zvyčajne o titulky interlinguálne, čiže z jedného jazyka do druhého. Skryté titulky si naopak môže divák v prípade potreby sám pustiť a ide obyčajne o titulky intralinguálne, teda východiskový a cieľový jazyk sú identické. Okrem hovoreného prejavu zachytávajú skryté titulky aj ostatné zvuky obsiahnuté v audiovizuálnom diele, a to takým spôsobom, ktorý nepočujúcim osobám uľahčuje pochopenie dialógov. Obsahujú poznámky o hudbe, zvukoch (plač, vzdychy, klopanie na dvere, búchanie) či postavách (farba hlasu, výška hlasu, hlasitosť rozprávania), ktoré sa nedajú odčítať z obrazu. Nie všetky paralingvistické prvky však treba zahrnúť do titulkov, pretože niektoré (kýchanie, kašeľ, plač) sa dajú odpozorovať aj z tváre postavy.

Skryté titulky na Slovensku ako sociálnu službu ľudí so sluchovým postihnutím nariaďuje zákon. Pôvodne predpísanú štvrtinu programov so skrytými titulkami nástup digitalizácie zdvojnásobil, pričom sa rátajú aj reprízy. Len doplníme,

že hoci podľa zákona musí byť na RTVS s titulkami odvysielaných 50 percent všetkých programov, nie je presne stanovené, koľko percent má byť sprevádzaných s titulkami skrytými. Otvorené titulky sú totiž pre nepočujúcich nedostatočné, pretože neobsahujú popisy neverbálnych prvkov. Navyše, televízia si môže sama určiť, ktoré programy o ne doplní a v ktorých vysielacích časoch.

Výroba skrytých titulkov na Slovensku síce existuje, ale podľa vyjadrenia titulkára M. Šaušu ich kvalita zatiaľ ostáva v porovnaní so zahraničím i našimi západnými susedmi nižšia. V Česku sa titulkovanie pre nepočujúcich rozbehlo o niekoľko rokov skôr najmä vďaka nepočujúcej V. Strnadovej a jej počujúcemu manželovi R. Koplíkovi, ktorí vyvinuli metodiku i špeciálny softvér pre kvalitné skryté titulkovanie s názvom CompoST. Tento program používa aj spoločnosť Altop Service A. Bartalovej a M. Šaušu, ktorá začala ako prvá na Slovensku vyrábať titulky pre nepočujúcich a spolupracuje aj s televíziou RTVS. Výrobcov skrytých titulkov je však medzičasom na Slovensku viac. M. Šauša ich rozdeľuje na:

- a) výrobcov, ktorí titulky prispôbujú potrebám nepočujúcich osôb a zapájajú ich do procesu ich výroby (angažujú ich najmä na záverečnú kontrolu titulkov);
- b) výrobcov zameraných na komerčnú výrobu;
- c) výrobcov, ktorých cieľom je len splniť literu zákona (Bartalová – Šauša, *Quo vadis...*).

Z tohto rozdelenia je na prvý pohľad zrejmé, ktorým tvorcom záleží na potrebách nepočujúcich a ujali sa skrytých titulkov ako inovatívnej metódy sociálnej práce s nepočujúcimi a ktorým záleží len na zisku. Samozrejme, ideálna je prvá uvedená situácia, keď sú do procesu tvorby titulkov zapojení aj nepočujúci, ktorí plnia úlohu redaktorov.

Hoci je M. Šauša presvedčený, že kvalita skrytých titulkov na Slovensku nie je veľmi dobrá, verí, že vďaka efektívnej spolupráci so zástupcami z televízií sa problematika vysielania skrytých titulkov začne komplexne riešiť a ich kvalita stúpne.

Kým v kinách a na DVD sa používajú titulky jednofarebné (biele), v televízii sú farebne odlišené. Každému protagonistovi môže byť pridelená samostatná farba, iná farba sa zas použije na vedľajšie postavy či neverbálne zvuky. Farby sa, prirodzene, v každej krajine líšia. V spoločnosti Altop Service používajú bielu farbu na najhlavnejšiu postavu, modrú a zelenú na ďalšie hlavné postavy a žltú na všetky ostatné. Paralingvistické prvky píšu do zátvoriek, veľkými písmenami a bielou farbou – napríklad (VÝSTREL), (KLOPANIE). Pre zaujímavosť, v Nemecku sa protagonistom zvykne dávať žltá farba, protagonistkám modrá. Zelená, purpurová a biela sa pridávajú ostatným postavám. Pri dokumentoch sa používa vždy biele písmo na čiernom okne. Ak v nich vystupuje nejaká postava, priradia jej žltú farbu (Hezel, 2009, s. 204-205, In: Jüngst, 2010, s. 129).

Titulky treba zjednodušovať a skracovať. Uprednostňujú sa jednoduché vety,

treba sa vyhýbať súvetiam a zložitým konštrukciám (trpný rod), ktoré by u nepočujúcich mohli viesť k nepochopeniu. Od prekladateľa, či už otvorených alebo skrytých titulkov, sa preto očakáva schopnosť text kondenzovať, syntetizovať a segmentovať ho.

V Portugalsku sa dokonca využívajú aj emotikony, ktoré sa stretli s kladným prijatím, pretože nepočujúci ich poznajú z písania textových správ. Pri rozhodovaní, či použiť citoslovce (napríklad klop-klop) alebo opisné vyjadrenie (klopanie na dvere), sa prikláňame k opisu, pretože citoslovčia sú založené na napodobňovaní zvukov, ktoré nepočujúci nikdy nepočuli. Pri dlhších tichých pasážach je potrebné nepočujúcich informovať, že na obraze nepočuť nijaké špeciálne zvuky, inak majú pocit, že titulky chýbajú.

A. Bartalová pre časopis *Etrend* uviedla, že: „*Titulky musia naskočiť s dialógom, aby nebol chaos, musia mať dva riadky a maximálne 36 písmen, aby to človek stihol čítať*“ (Blažej, 2010). Ďalej sa v článku uvádza, že „*skúsený titulkář zvládne za hodinu aj desať minút filmu. Ak má k dispozícii dabingovú listinu, ktorá vznikla pri slovnom dabingu, a scenár pri slovenskom filme. Ak sa stratila alebo ide o slovenský či český film, musí si ju titulkář prácne vyrobiť*“ (ibis). Táto informácia je rozhodne zaujímavá pre prekladateľov a úpravcov, z ktorých mnohí netušia, kam ich scenár po odovzdaní putuje. Myslíme si, že by bolo vhodné ich o tom minimálne upovedomiť. Vzhľadom k tomu, že so scenárom pracujú aj titulkáři v externej firme, a preklad teda slúži na dva účely, by zaň mali byť prekladatelia a úpravcovia adekvátnejšie finančne ohodnotení a je o to dôležitejšie, aby televízií odovzdávali kvalitný preklad.

ZÁVER

V článku sme stručne načrtli viaceré úlohy, na ktoré musí byť audiovizuálny prekladateľ v praxi pripravený. Okrem prekladu sa od neho neraz očakáva aj úprava dialógov pre dabing či schopnosť prispôbiť text pre potreby hercov, režiséra a zvukára a anticipovať prácu v štúdiu.

Podrobnejšie sme sa zamerali na preklad audiokomentára a skrytých titulkov, v súvislosti s ktorými sme objavili ďalšie kompetencie, ktoré sa od prekladateľa vyžadujú, ako napríklad textotvorná (tvorba audiokomentára a titulok bez predlohy) a technická (práca so softvérom). Pri tvorbe audiokomentára a najmä titulkov by mal byť audiovizuálny prekladateľ navyše v dôsledku obmedzeného priestoru a času schopný tvorivej práce s textom, jeho kondenzácie, skracovania a segmentácie.

Otázne však ostáva, či má audiokomentár a skryté titulky skutočne tvoriť prekladateľ, keďže sa pracuje bez predlohy a text vyhovujúci potrebám nepočujúcich

a nevidiacich treba vytvoriť od základov. Odpoveď na túto otázku snáď čoskoro nájdeme, keďže situácia sa najmä vďaka zákonu začína postupne zlepšovať. Najlepšie by bolo, keby sa vytvoril špeciálny tím vyškolených pracovníkov, ktorí by potrebám osôb s poruchami sluchu a zraku nielen rozumeli, ale s nimi aj úzko spolupracovali. Ak by sa však tvorba audiokomentára či skrytých titulkov predsa len zverila prekladateľom, treba s prípravou na tieto nové úlohy začať už počas štúdia a prispôbiť tomu ponuku predmetov i štruktúru hodín. Vhodné by bolo zahrnúť medzi predmety redakčnú prax alebo trénovať na hodinách stručné opisy obrázka, aby to študentov v praxi nezaskočilo.

ZOZNAM SKÚMANÝCH AV DIEL

DSI Banks. Innocent Graves. Left Bank Pictures.

Murdoch Mysteries. City and CBC Television.

Detektív Murdoch, Preklad, úprava a tvorba audiokomentára: J. Navrátilová. Odvysielané v televízii RTVS.

LITERATÚRA

BAJEROVÁ, Linda – ŠKVOROVÁ, Karolína – TOMÍČEK, Vojtech: *Dabing: zpracování cizojazyčných filmů* [online]. 2002–2007. [cit.2007-07-06]. Dostupné na: <www.dabing.info>.

BARTALOVÁ, Anna – ŠAUŠA, Martin: *Quo vadis. Skryté titulky na Slovensku?* [online]. [cit. 2013-08-09]. Dostupné na: <www.helpnet.cz/data/articles/down_52760.pptx>.

BEDNÁROVÁ-KENÍŽOVÁ, Katarína: *Preklad textu filmových dialógov.* In: Popovič, Anton a kol.: *Originál/Preklad. Interpretačná terminológia.* Bratislava : Tatran, 1983. s. 242-243.

BLAŽEJ, Ján: *Dabing pre nepočujúcich.* In: Eprofit. *Biznis a príbehy.*[online]. 2010. [cit. 2013-08-09]. Dostupné na: <http://profit.etrend.sk/biznis-pribehy/dabing-pre-nepocujucich-2.html>.

BREZOVSÁ, Miroslava: *Audiodeskripcia: vlak, ktorý ešte len dobiehame.* Prednáška z Ateliéru pre audiovizuálne médiá. Nitra. 22. apríl 2013.

DIAZ CINTAS, Jorge: *Audiovisual Translation in the Third Millennium.* In: *Translation Today : Trends and Perspectives.* Clevedon : Multilingual Matters, 2003, s. 192-204.

DÍAZ-CINTAS, Jorge (ed.): *New Trends in Audiovisual Translation.* Bristol : Multilingual Matters, 2009. 270 s. ISBN-13: 978-1-84769-154-5.

Emailová komunikácia s prekladateľkou, úpravkyňou a dramaturgičkou RTVS Alenou Vašečkovou. [2013-09-18].

- GAMBIER, Yves: *Challenges in Research on Audiovisual Translation*. In: Translation Research Projects 2. Taragona : Intercultural Studies Group, 2009, s. 17-25. Dostupné na: <http://isg.urv.es/publicity/isg/publications/trp_2_2009/index.htm on June 15, 2012>.
- GROMOVÁ, Edita: *Úvod do translatológie*. Nitra : UKF, 2009, 94 s. ISBN 978-80-8094-627-2.
- JÜNGST, Heike E.: *Audiovisuelles Übersetzen. Ein Lehr- und Arbeitsbuch*. Tübingen : Narr Verlag, 2010, 197 s. ISBN 978-3-8233-6502-0.
- KOZÁKOVÁ, Lucia: *Koncepcia audiovizuálneho prekladu*. In: Letná škola prekladu: Odkaz Antona Popoviča, zakladateľa slovenskej prekladovej školy – pri príležitosti 80. výročia jeho narodenia. Bratislava : SSPOL, SSPUL, 2014, s. 149-158. ISBN 978-80-971262-2-3
- Kultúra nepočujúcich*. In: Nepočujúci. [online]. [cit. 2013-07-09]. Dostupné na: <<http://nepocujuci.sk/clanky/televizia>>.
- ORERO, Pilar. (ed.): *Topics in Audiovisual Translation*. Amsterdam & Philadelphia : John Benjamins, 2004, 225 s. ISBN 90-272-1662-2.
- ORERO, Pilar: *Voice-over in Audiovisual Translation*. In: Audiovisual Translation – Language Transfer on Screen. Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2009. s. 130-139.
- Osobné rozhovory s prekladateľkou, úpravkyňou a dramaturgičkou RTVS Alenou Vaščekovou. [2012-09-05].
- Osobný rozhovor s koordinátorom skrytých titulkov RTVS Danielom Ferancom. [2013-08-20].
- POPOVIČ, Anton: *Teória umeleckého prekladu*. Bratislava : Tatran, 1975.
- POŠTA, M.: *Titulkujeme profesionálne*. Praha : Miroslav Pošta – Apostrof, 2011, 155 s. ISBN 978-80-904887-9-3.
- Tlačová informácia zo dňa 9. 12. 2011 (Televízie nerešpektujú potreby sluchovo postihnutých a nevidiacich)*. In: Rada pre vysielanie a retransmisiu. [online]. 2011. [cit. 2012-12-09]. Dostupné na: <<http://www.rvr.sk/sk/spravy/?aktualitaId=1348>>.
- Zákon NR SR 308/2000 Z. z. o vysielaní a retransmisii. Dostupné na: <www.zbierka.sk>.
- Zákon č. 343/2007 Z. z. o podmienkach evidencie, verejného šírenia a uschovávaní audiovizuálnych diel, multimediálnych diel a zvukových záznamov umeleckých výkonov a o zmene a doplnení niektorých zákonov (AUDIOVIZUÁLNY ZÁKON) z 20. júna 2007.
- ŽELONKA, Ján: *Preklad audiovizuálnych médií na Slovensku a v Nemecku. Dabing, titulkovanie*. [diplomová práca]. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, 2011.

RESUMÉ

The paper describes the role of audiovisual translators in the creation of the Slovak version of an audiovisual work. Apart from translating, they are often asked to do the

lip-sync, to proofread their own translations or to create an audio description and closed subtitles for people with sensory impairments. In order to fulfil the tasks, they should acquire new competences, such as text creation, anticipatory, communication, and technical competence. In the second part of the paper, the author concentrates on audio description and closed subtitles that are used to improve understanding and enjoyment for viewers with sight and hearing problems.

◆◆◆

Mgr. Lucia Kozáková
Katedra anglistiky a amerikanistiky
Filozofická fakulta UK
Gondova 2
81499 Bratislava
kozakova.lucia@gmail.com